

KUML 1982
-83

KUML¹⁹⁸² -83

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab, Århus 1984

OMSLAG: Tybrind vig, dekoration på åreblad.

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Redaktion: Poul Kjerum

Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-point 120 gr.

Copyright 1984 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-00-86503-3

ISSN 0454-6245

INDHOLD/CONTENTS

<i>Olaf Olsen: Elna Møller. Worsaae-Medaillen</i>	7
Elna Møller. The Worsaae-Medal	9
<i>Søren H. Andersen: Mønstrede åreblade fra Tybrind vig</i>	11
Patterned oar blades from Tybrind vig	28
<i>Jens Jeppesen: Funktionsbestemmelse af flintredskaber.</i>	
Slidsforsanalyse af skraber fra Sarup	31
Determination of flint implement function. Wear analysis of scrapers from Sarup	56
<i>Torsten Madsen og Jens Erik Petersen: Tidlig-neolitiske anlæg ved Mosegården.</i>	
Regionale og kronologiske forskelle i tidligneolitikum	61
Early Neolithic structures of Mosegården, eastern Jutland. Regional and chronological differences in the Danish Early Neolithic	111
<i>Klaus Ebbesen: Yngre neolitiske tap-stridsøkser. Nyt lys på enkeltgravstiden</i>	121
Younger Neolithic shaft-tongued battle axes. New light on the Single Grave Culture	133
<i>Peter Rowley-Conwy: Bronzealderkorn fra Voldtofte</i>	139
A new sample of carbonized grain from Voldtofte	147
<i>Karin Levinsen: Jernets introduktion i Danmark</i>	153
The introduction of iron to Denmark	164
<i>Erling Benner Larsen: Værktøjsspor/På sporet af værktøj. Identifikation og dokumentation af værktøjsspor, – belyst ved punselornamenterede genstande fra Sejlflod</i>	169
Tracing the tools by their traces. Identification and documentation of tool traces – illustrated through punch-decorated objects from the Early Germanic Iron Age	179
<i>Helge Brinch Madsen og Leif Chr. Nielsen: Nørre Vosborg. En kvindegrav fra ældre vikingetid</i>	181
Nørre Vosborg. A woman's grave from the Early Viking Period	194
<i>Lise Bender Jørgensen: Tekstilerne fra Nørre Vosborg</i>	197
The Textiles from Nørre Vosborg	202
<i>Erling Johansen og Aslak Liestøl: Kong Haralds »mishandlede« Jellingsten</i>	205
King Harald's "mishandled" Jelling Stone	211
<i>Johan Lange: Danmarks bod (TanmarkaR böt). Et nyt tolkningsforsøg</i>	213
TanmarkaR böt. A new interpretation	218
<i>Niels Åge Nielsen: Nyt om Hemdrup træpind</i>	219
The Hemdrup stave again	221
<i>Peter Pentz: Vore gamle våbenhuse og deres tidlige brug</i>	223
Our old church porches and their former use	244
<i>Jesper Laursen: Fortidsminder i Århus skovene</i>	253
Prehistoric monuments in the Århus forests	262
<i>Niels Abrahamsen: Arkæomagnetiske forsøg med rekonstruerede teglovne</i>	265
Archaeomagnetic experiments on reconstructed kilns	277
<i>Tage E. Christiansen: Bygningen på søndre Jellinghøj. En berigtigelse</i>	279
A correction. The construction of the southern Jelling mound	283
<i>Jysk Arkæologisk Selskab</i>	285
<i>Dronning Margrethe II's Arkæologiske Fond</i>	287

BYGNINGEN PAA SØNDRE JELLINGHØJ

En Berigtigelse

Af Tage E. Christiansen

I KUML 1975 (s. 163-72) publicerede jeg en dendrokronologisk Datering af de Rester af en Stolpebygning, som under Udgravningen af Søndre Jellinghøj i 1941 blev paatruffet i Højens øvre Lag. Denne Datering, som i det væsentlige skyldtes de fortrinlige Kolleger ved Ordinariat für Holzbiologie der Universität Hamburg und Institut für Holzbiologie und Holzschutz der Bundesforschungsanstalt für Forst- und Holzwirtschaft, Hamburg-Lohbrügge, har desværre vist sig at indeholde en Fejl, som her skal berigtiges.

Dateringen af Støtteplankerne under Stolperne d og g og af Klampen under Stolpe e har stadig Gyldighed med blot een ubetydelig Rettelse: Kampen har ikke 168 men 169 Aarringe, og dens Slutaar er derfor ikke 1131 men 1132 (1). De er Stolpe b, som er fejldateret; den yderste af de 181 bevarede Aarringe er ikke – som tidligere hævdedet – dannet i 1263 men allerede i 1093. Der er derfor nu en langt bedre Overensstemmelse mellem den dendrokronologiske Alder og den i 1972 (ikke som tidligere anført: i 1970) foretagne C 14-Datering (K-1960) af Aarringene 165-80. Dennes Resultat var: 1060 ± 100 e. Kr. i konventionelle C 14-Aar. Kalibreret efter den amerikanske Træringskronologi (Damon) rykkedes Dateringen op til 1080, og da denne Datering gaar paa Middeltallet af de 16 Aarringe eller – anderledes udtrykt – paa Aarringene 172 og 173, skal hertil lægges ca. 10 Aar. Det er paa denne maade, at den i 1975 meddelte Datering 1090 ± 100 e. Kr. er fremkommet. Senere er imidlertid nye Kalibreringskurver blevet udarbejdet, og kalibreret efter Clark vil Resultatet nu blive: 1100 ± 100 e. Kr. Yderligere er der siden blevet foretaget ikke mindre end 6 C 14-Dateringer (K-2756-61) af skiftende Aarringe i Stolpen (2). Resultaterne er alle saa overensstemmende, at det er helt uden for Diskussion, at den dendrokronologiske Datering af yderste Aarring til 1263 umuligt kan opretholdes.

Da Stolpen er uden Splint, kan den Stamme, hvoraf den er tildannet, i det tidligste være fældet ca. 1113. Vi er hermed naaet meget tæt paa det Tidspunkt lidt over Midten af 1100-aarene, hvor de to Træer fældedes, som henholdsvis Støtteplankerne under Stolperne d og g og Klampen under Stolpe e er hentet fra. Alt vel overvejet forekommer det derfor

rimeligt at antage, at man ved Udkløvningen af den firsidede Stolpe b borthuggede godt et halvt Hundrede Aarringe af den runde Stamme. I saa Fald er Stolpehuset – efter de datérbare rester at dømme – en homogen Bygning. Sikkert er i hvert Fald, at der ikke længere er noget Belæg for, at opretstaaende Tømmer i Bygningen udskiftedes saa sent som i sidste Halvdel af 1200-Aarene. Udstrækningen af Husets Levetid staar nu hen i det uvisse. Tidspunktet for dets Opførelse ligger fortsat fast.

Nogle vil maaske derfor mene, at denne Berigtigelse paa det nærmeste er overflødig. Men af alle, som har været engageret i Etableringen af en dansk Dendrokronologi, er det blevet følt yderst pinagtigt, at den først publicerede dendrokronologiske Datering af et dansk Materiale var behæftet med en Fejl. Hele det møjsommeligt opbyggede Dateringsapparat kunne herved bringes i Miskredit. Og desværre trak Fejlen, inden den korrigeredes, en anden efter sig.

I deres foreløbige Publikation om Udgravningen af Vikingetidsbopladsen i Trabjerg nær Holstebro har Lise Bender Jørgensen og Torben Skov refereret en dendrokronologisk Datering, som Kollegerne i Lohbrügge har foretaget paa Prøver fra en Brøndkasse paa Bopladsen (3). I alt afleveredes 26 Prøver fra 21 forskellige Plankestykker, men heraf lod kun en mindre Del sig anvende dendrokronologisk. Af dem understøttede Hovedparten et Fældningstidspunkt, der ud fra Prøven D 921 kunne fikseres til 873 ± 52 Aar, mens to andre Prøver (D 919 og D 922) pegede hen mod en Datering til første Halvdel af 1200-Aarene. Havde de på dansk affattede Fundoplysninger været tilgængelige for vore tyske Kolleger, ville disse sidste to Dateringer straks være kommet under Mistanke og blevet underkastet fornyet Prøvelse. Intet som helst tyder paa, at Trabjerg-Bopladsen har levet ud over sen Vikingetid, og det forekommer derfor meget lidt sandsynligt, at man i Valdemarstiden skulle have udskiftet Planker i en Brønd fra 800-Aarene.

Ogsaa her er da udført kontrollerende C 14-Dateringer (K-3077-78). Paa D 919 dateredes de 40 yngste Aarringe i Kerneveddet til 770 ± 55 e. Kr., udtrykt i konventionelle C 14-Aar. Kalibreret efter Clark bliver Dateringen 780 e. Kr. Eftersom Dateringen – jvf. ovenfor – gælder den midterste af de daterede Aarringe, skal hertil først lægges 20 Aar og dernæst ca. 20 andre for Splinten (hvoraf den fulde Prøve indeholdt 14 Aarringe). Den endelige C 14-Datering bliver herefter – med den vanlige Usikkerhedsmargin – ca. 820 e. Kr.

Paa D 922 dateredes de 61 yngste af Prøvens i alt 67 bevarede Aarringe, der alle var i Kerneved. Dateringen i konventionelle C 14-Aar blev 740 ± 55 e. Kr., kalibreret efter Clark 750 e. Kr. For at faa Dateringen af den yderste Aarring i Planken skal hertil lægges yderligere 30 Aar, hvilket leder frem til 780 e. Kr. Til Fastlæggelse af Fældningstidspunktet kommer hertil et ukendt Antal Aarringe, som kan være borthugget i Kerneveddet,

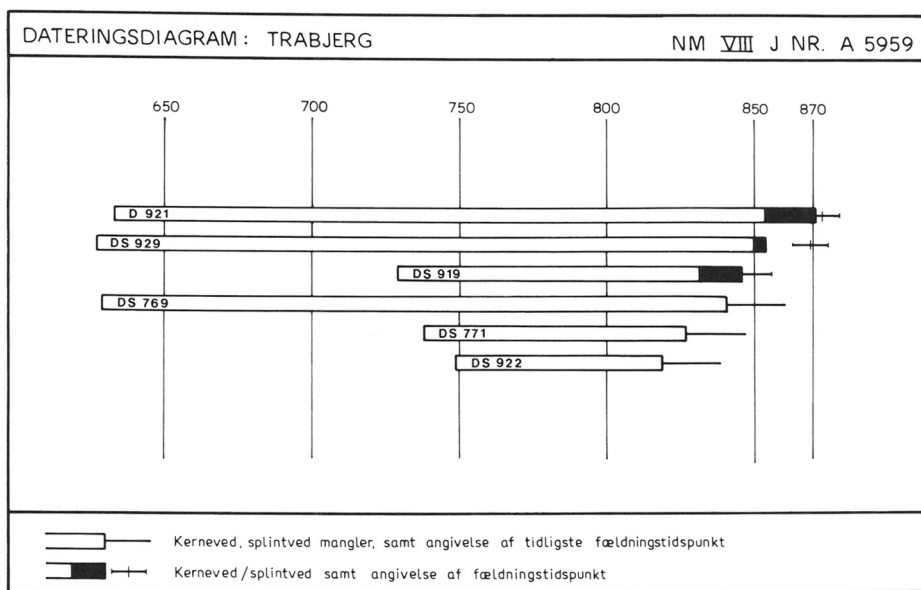

Fig. 1: Dendrokronologisk Datering af Træ fra Brønd paa Trabjerg-Bopladsen. Diagrammet udarbejdet af Niels Bonde, NM VIII.

Dendrochronological dating of wood from a well at the Trabjerg settlement.

samt ca. 20 Splintaarringe. I dette Tilfælde siger C 14-Dateringen derfor intet konkret om Fældningstidspunktet, kun at Træet tidligst kan være skovet ca. 800 e. Kr.

En fornyet dendrokronologisk Bearbejdelse af Trabjerg-materialet – denne Gang foretaget af Nationalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling – har herefter givet til Resultat, at Aarringskurverne DS 919 og D 922 meget vel lader sig korrelere med de andre, tidligere foretagne Dateringer, som stadig ligger fast (4). Diagrammet s. 000 viser de dendrokronologisk daterede Prøvers indbyrdes Placering, og det ses umiddelbart, at D 921 fortsat er den, som er retningsgivende for Brøndens Datering. Kurverne D 921 og D 929 er hinanden saa lig, at de Tømmerstykker, hvoraf Prøverne er udtaget, efter alt at dømme hidrører fra samme Træ. Alligevel falder Grænsen mellem Kerneved og Splint i D 921 fire Aar senere end i D 929, hvilket er et godt Eksempel paa, at en dendrokronologisk Datering kun kan blive helt eksakt, hvor den i Træets Levetid sidst dannede Aarring lige under Barken er bevaret. De 20 ± 5 Aar, som Splinten i Almindelighed anslaaes at indeholde, er udledet af et beregnet Gennemsnit. Især i Grene og meget gamle Træer kan antallet af Splint-Aarringe ligge væsentligt højere. Som det fremgaar af Diagrammet, er den ældste Splint-Aarring i DS 919 blevet til i 832, og da den inderste, ufuldstændigt bevarede af

Prøvens i alt 116 Aarringe skønnedes at ligge ca. 5 cm fra Marven, er der her ikke Tale om noget paafaldende gammelt Træ. Om Planken var til-dannet af en Gren eller af et ældre, genanvendt Tømmerstykke, lader sig ikke afgøre.

Den her saa udførligt beskrevne Situation omkring Materialet fra Tra-bjerg-Bopladsen vil maaske afføde det Spørgsmaal, om den dendrokrono-logiske Dateringsmetode ikke evner at staa paa egne Ben, men nødvendig-vis skal understøttes fra andet Hold. Svaret herpaa kan ikke blive eenty-digt. Selv i en meget kort Aarringsserie fra en Prøve kan Variationerne i Aarringsbredderne være saa særprægede, at den kun gaar paa Plads eet eneste Sted i en maaske flere Tusinde Aar dækkende Grundkurve. Som Hovedregel maa imidlertid gælde, at indeholder en Serie ikke saadanne karakteristiske Variationer, vil Muligheden for en umiddelbar Indpasning paa kun een Plads i en Grundkurve stige proportionalt med Antallet af Aarringe. Jo kortere en Serie er, og i jo højere Grad den savner særpræge-de Variationer i Aarringsbredderne, des større bliver Muligheden for, at Serien med nogenlunde samme Tilpasningsværdi lader sig indplacere i flere forskellige Postioner i Grundkurven. Den saa smukt og ideelt tænkte Tilstand, at Dendrokronologen paa Forhaand ikke bør vide det ringeste om den Prøve, som Arkæologen sender ham, er derfor ikke ret af denne Verden. Kan eller vil Arkæologen ikke give Oplysninger om Prøvens sandsynlige Alder, kan det i visse Tilfælde blive nødvendigt at ty til en vejledende C 14-Datering for at isolere den rigtige Datering fra andre mulige, men alligevel urigtige.

Naar dette er sagt, skal det dog straks tilføjes, at Fejldateringen af Stolpe b fra Søndre Jellinghøj, der trak Fejldateringen af de to Planker fra Brøndkassen i Trabjerg efter sig, ikke dækkes af denne Forklaring. Som det sikkert vil forstaas af det tidligere fremførte, gav disse ubehagelige Hændelser Stødet til et koncentreret Arbejde med at indkredse Aarsagen, og dette lykkedes forholdsvis let. En omstændelig, teoretisk præget Rede-gørelse kunne fremlægges, men det maa her være tilstrækkeligt at paape-ge, at man ikke bør regne en Datering af en Prøve for sikker (eller uigen-nemførlig), før der er opbygget en solid Grundkurve, som opfylder to uomgængelige Krav. For det første at den dækker det Omraade, som det Træ, hvorfra Prøven stammer, kan tænkes at have vokset i. For det andet at den dækker *hele* det Tidsspand, som Prøven kan tænkes indpasset i. Det var paa det sidste Punkt, at vi fejlede med Jelling-Prøven.

I mere end en halv Snes Aar har jeg næsten dagligt fulgt og efter Evne medvirket i det støtte og kontante Arbejde, som er blevet udført i Natio-nalmuseets Naturvidenskabelige Afdeling for – med kollegial Bistand af tyske Fagfæller – at opbygge en dansk Dendrokronologi. Jeg mener derfor at kunne sige, at de her berørte Børnesygdomme nu er et overstaet Stadium. Ogsaa Dendrokronologi er Menneskeværk. Heller ikke fremover

vil Fejl helt kunne undgaas, men i Almindelighed vil kun to Muligheder foreligge. Adskillige Prøver kan ikke dateres, hvad enten det skyldes Mangler ved Prøven, eller at relevante Grundkurver endnu ikke eksisterer. *Naar en Datering er naaet, staar den til Troende. Tertium non datur.*

SUMMARY

The construction of the southern Jelling mound. A Correction

In Kuml 1975 (p. 163-172), a dendrochronological dating of the remains of the post building found at the top of the southern Jelling mound in 1941 was published. This dating has been found to contain an error, which is corrected here. The correction has no effect on the date of erection of the building, which is still placed slightly after the middle of the 12th century, but makes it uncertain how long the structure was in use. Before the error was discovered it managed to generate another. This refers to the dating of a well at the Viking Age settlement of Trabjerg near Holstebro. Here, too, it is the length of time the well was in use which is affected, not the date at which it was dug.

These unfortunately erroneous dates have naturally led to an intensive search for a source of error. Now this has been found, there is every reason to believe that such errors will not occur in the future.

Tage E. Christiansen
Nationalmuseet, København

Oversættelse: Peter Crabb

NOTER

- 1) Jvf. 1) Beretning ved Kjeld Christensen, dat. 16/9 1976, om supplerende Undersøgelse af Bygningsresterne fra Toppen af søndre Jellinghøj (NM VIII, J. Nr. A 5516), og 2) Kopi af Brev fra Kjeld Christensen, dat. 16/12 1977, til Dieter Eckstein, Lohbrügge (sst.).
- 2) Dateringsliste ved Henrik Tauber, dat. 23/11 1977. (NM VIII, J. Nr. A 3958).
- 3) Lise Bender Jørgensen og Torben Skov: Trabjerg. Resultaterne af 5 års udgravninger af en vikingetidsboplads i NV-jylland. Holstebro Museum, Årsskrift 1978, S. 37 ff.; jvf. Acta Archaeologica Vol. 50, S. 135- – Om Prøveudtagningen Juli 1975 foreligger en Beretning ved Claus Malmros, dat. 24/6 1976 (NM VIII, J. Nr. A 5959).
- 4) Beretning ved Niels Bonde, dat. 1/5 1982 (NM VIII, J. Nr. A 5959). – Paa to af Prøverne, D 919 og D 922, er maalt nye Radier, hvorefter Maalingerne er sammenregnet til Kurverne DS 919 og DS 922.

